

דף מה

'כסף מי איכא למאן דאמר לאו טבעא הוי?' — רש"י (לעיל בד"ה לגבי) פירש שההוכחה שכסף הוא 'טבעא' לדברי הכל היא מכך שדנו האם מחליין סלעין על דינרין, מזה מבואר שאפשר לחלל פירות על מטבע כסף ('סלעין'), ואף לבית הלל. וכן כתבו התוס' (בד"ה ושאני). ומהרש"ל (בהכמת שלמה) כתב לתמוה 'קצת' מדוע לא הביאו מקרא מלא: וצרת הכסף. ואכן הראב"ד כך פרש דברי הגמרא, משום 'וצרת הכסף'. ויש לפרש שלדעת רש"י ותוס' אין הכתוב הוכחה גמורה, כי יש לומר 'כסף' דקרא אינו מטבע ממתכת הכסף דוקא, אלא המטבע היוצא והחריף שבאותו הזמן. וכבר דנו בהרחבה במושג 'כסף' שבתורה — ע' במובא ביוסף דעת ריש קדושין.

'כיון דלענין מקח וממכר שוויהו רבנן כי פירא, דאמרינן איהו ניהו דאוקיר וזיל, לגבי הלואה נמי פירא הוי' — נחלקו הראשונים ז"ל לפי מסקנא זו, האם הלואה כסף בכסף אסורה, לדעת האומר שהכסף נחשב 'פירא' לענין מקח וממכר.

והנה ידוע בפוסקים שמטבע שאינה יוצאת אלא במדינה אחרת, נחשבת במקום שאינה יוצאת בו כ'פירא' ואסור להלוות תמורת אותה מטבע, כדין 'סאה בסאה'. ולפי זה אסור להלוות כאן דולר בדולר (אם אין לו ללווה מאותו מטבע, או לא יצא השער). וכן לענין מקח וממכר, הרי הוא חשוב 'פירא' (וכן הרחיב בזה החזונו-איש יו"ד עב ועוד).

ואולם יש לפקפק טובא בדבר, שהרי בזמנינו אין שום ערך לשטרות הכסף מצד עצמם, וערכם נובע רק מפני שבאותו מקום שהם יוצאים יש להם חשיבות של מטבע, והרי באותו מקום הוא 'קייץ' ומותר שם להלוות תמורת אותו מטבע, ואם כן אין מסתבר לאסור בשאר מדינות, ששם אין בו שווי כלל רק משום שם 'מטבע' שעליו במקום שיוצא בו. ומסתבר שגם לשיטת התוס' שהלואה כסף בכסף אסורה משום 'סאה בסאה' [לדעת הסובר כספא — פירא], מודים בנידוננו שנחשב 'טיבעא', לפי שכל ערכו בא לו רק בגלל היותו מטבע דקייץ במקומו, כאמור. 'וצריך עיון' (מנחת שלמה כו.ג. וכן כתב באגרות משה ח"ג לו).

וכן צידד במנחת שלמה (עא,כו) על סמך אותה סברה, להתיר לפדות מעשר שני במדינה אחת על מטבע היוצא במדינה אחרת. ולולא דברי הגאון ז"ל היה מקום בסברא לומר שאמנם אין לו דין 'פרי' בשאר מקומות, שהרי במהותו הוא 'מטבע' ולא 'חפץ' כאמור, מכל מקום גם דין 'מטבע' אין לו בשאר מקומות, שהרי אינו יוצא שם. ולפי"ז מותר להלוותו כדינר כדינר אבל אין מחללים עליו מעשר.

'הפרוט סלע ממעות מעשר שני — בית שמאי אומרים: בכל הסלע מעות...' — כמה ראשונים (ע' תוס' ושטמ"ק) נקטו שבדוקא אמרו בית שמאי לפרוט את כולו; אם מפני הפסד המעשר, מפני שכר השולחני הפרוט, שלכן יש לפרוט בפעם אחת. אם משום שלא יתעפשו פרוטות הנחושת בדרך. [ומכל מקום אינו חייב לפרוט ויכול לעלות הפרוטות עמו, אלא שאם בא לפרוט יפרוט כולו. רמב"ן]. וכתבו התוס' שמרש"י משמע שאין הדבר חובה לבית שמאי לפרוט כולו. (ונראה שבטעות ההעתקה הוחלפו המלים בדברי רש"י בגרסתנו, ובמקום: 'אם בא לפרוטן יפרוט כולו' [שממעו חובה ולא רשות], צריך לומר: 'אם בא לפרוטן כולו' — יפרוט', על משקל לשונו להלן (בד"ה ב"ש) לענין החלפה). ואין מכלילים מחלוקת זו בקולי בית שמאי וחומרי בית הלל — לפי שאין כאן שאלת איסור והתר ממש, אלא נחלקו בתקנה, כיצד ראוי יותר לפרוט (ריטב"א ועוד).

'הכסף' — כסף ראשון' — כמו (פסחים נח: ועוד): **'העולה'** — עולה ראשונה (הראב"ד. שם פרש"י שהה"א מורה על חשיבות דהיינו העולה החשובה שהיא זו הכתובה לראשונה. ורבא קאמר לה, וכיו"ב דרש רבא (בחולין צא. ועוד) 'הירך — המיומנת שבירך'. וכן אמר רבא (ביבמות עה:): **'הפצוע'** — מעיקרו משמע. וע"ע במובא ביזמא לד. ויש מקום לפרש שה"א הידיעה משמשת כמיעוט; זאת המצוינת ולא אחרת. כמו **'על ראש העולה'** — פרט לעולת העוף (תו"כ — ויקרא); **'הערופה'** — זאת בעריפה ואין אחרת... (חולין כד), ועוד רבים. אף כאן — הכסף הראשון בלבד, לא אחר זולתו. ושם אף בדרשת **'העולה'** — עולה ראשונה המכונה כך: **'זערך עליה (על המערכה. עליה ממש ובסמוך) העולה'** — ולא שום קרבן אחר. ע"ע תוס' סוכה מג. ד"ה הראשון.

'הפורט סלע של מעשר שני בירושלים — ב"ש אומרים: בכל הסלע מעות...' — גם כאן פרש רש"י שלבית שמאי — רשות ואינו בדוקא. ואילו הראב"ד והרשב"א פרשו שבית שמאי מחמירים כבבבב מקומות ומחייבים לפרוט הכל, כדי שהיו מעות מצויות בידו ויוכל להוציאן בכל עת בירושלים, שאילו אינן מצויות לו, עלול להתיר ולשכוח ולהוציאן מירושלים.

'אלא אי איתמר דרבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש, הכי איתמר...' — פירוש, לשון שני כך נאמרה. אבל לישנא קמא לא נדחתה (מהר"ם שיף. והר"ף נקט לעיקר כלשנא בתרא, כבשאר מקומות. וכן פסק הרמב"ם, שהרי פסק כמשנתנו ש'זהב — פירא' ואעפ"כ פסק כב"ה שמחללים סלע כסף על דינר זהב. וע' 'חדושי הגר"ח על הש"ס').

(ע"ב) 'שמא ישהה עליותיו' — והתורה אסרה להשהות מעשרותיו, שהרי כתיב שנה ושנה ואכלת (רש"י סוכה מ:). ועוד עומד הוא בבל תאחר (מצפה איתן).

'תני זהב מחייב' — אינו מגיה אלא מפרש 'קונה' היינו מחייב (תוס'. וכיו"ב מצינו בכמה מקומות. וע' גם בתוס' כתובות ד: ד"ה ומי).

'אי אמר ליה מארנקי חדשה יהיבנא לך, לא מצי יהיב ליה מארנקי ישנה' — הוא הדין בשאר דברים; המושך חפץ מחבירו והתנה ליתן כור חטים מסוימות — חייב ליתן לו כמו שפסק (ר"ן, נמוקי יוסף).

האחרונים הקשו מדברי הראשונים בסוגיא בע"ז (ג.ס.), שפועל שהתנה ליתן לו בשכרו דבר מסוים, יכול לפרוע לו מעות. יש מי שצידד לפרש דברי הראשונים שגם כאן בעצם אין חיוב ליתן מה שפסק, אלא שרשאי חברו לבטל את המקח כל שאינו מקיים תנאו. ויש מחלקים בדרכים שונות בין פועל [שהפעולה נחשבת כדמים בלבד] לעשיית קנין — ע' מחנה אפרים (דשלבל"ע, ג); קצות החשן רג סק"ד ובנתיבות סק"ז; חדושי הגרנ"ט קס; חדושי ר' שלמה היימן — ב"מ ו. והריטב"א (כאן, וע' בר"פ השוכר) נקט שכדין מכירה כך דין פועל, ובשניהם צריך ליתן לו כמו שפסק בדוקא. ובחוות דעת (י"ד קסא, א) הוה בין שניהם לאידך גיסא, ולדעתו בשניהם אין צריך לשלם לו מאותו דבר בדוקא אלא בשויו. וע"ע אילת השחר ב"ב נט.

דף מו

'וחזור ואומר הרי הן מחוללין על מעות שיש לי בבית' — כמו כן יכול חברו שקיבל הפירות במתנה, לפדות את הפירות במעותיו של זה — שאפשר לפדות מעשר-שני על מעותיו של אדם

בזמן מתן תורה היה שווי הסלע עשרים מעה (עשרים גרה השקל), דהיינו שלש דינר ושליש. ואולם אחרי כן הוסיפו על הסלע שתות והעמידוהו על 24 מעה (עפ"י בכורות ג). ויש מי שפירש שהשינוי היה ביחס המטבעות מעה-דינר, שבזמן משה היה הדינר חמש מעות והוסיפו עליו שתות והעמידוהו על שש, ואילו יחס סלע-דינר היה קבוע לעולם אחד לארבעה (עפ"י שו"ת הריב"ש סו).

על מטבעות נוספות, ערכן ויחסיהן — ע' בקדושין יב.

דפים מד — מה

צט. האם מטבע של זהב דינו כ'מטבע' או כ'פרי' — כלפי עצמו וכלפי מטבע כסף? אלו נפקותות מבוארות בסוגיא? ומה דינו של מטבע נחושת?

כאמור למעלה נחלקו הדעות האם מטבע הזהב ביחס לכסף נידון כ'פרי' או כ'מטבע'. ונפקא מינה למקח וממכר, האם הזהב קונה את הכסף או הכסף קונה את הזהב. וכן נפקא מינה לענין התר הלואת דינר בדינר — לפי שאסרו חכמים להלוות 'סאה בסאה', שמא יוקרו הפירות ויבוא לידי רבית. הלכך אם נידון הזהב כ'פרי' [ולו רק כלפי כסף], אין ללוות דינר זהב בדינר זהב אלא באופנים שהתירו סאה בסאה, כגון שיש לו ללווה מאותו המין. עוד אמר רבא להוכיח שהזהב מטבע הוא, מדברי התנא שקבע שיעור פדיון הבן לפי דינר זהב — [ארבע חמישיות ממנו] ולא לפי כסף — [עשרים דינרים] — ואם הזהב נידון כ'פרי', היה צריך לשער בכסף שהוא המודד הקבוע ולא בזהב שהוא המשתנה (שהיזק והזול תלוי בפירות). אין חילוק במה הוא פודה, במטבעות כסף או זהב או בכל דבר, לעולם מודדים לפי ה'מטבע' ולא לפי ה'פרי'. (ע"ח).

וכן נפקא מינה לענין חילול מטבעות כסף של מעשר שני בזהב, שהרי אין מחללים כסף על פרי חוץ לירושלים.

לפי דעה אחת (ריש לקיש בדעת בית שמאי — ללשנא קמא), הזהב נידון כ'פרי' אפילו בפני עצמו ולא רק כלפי מטבע כסף, ולפי זה אין מחללים פירות מעשר על הזהב. ואולם רבי יוחנן התיר לעשות כן. וכן לענין מקח וממכר אמר רבי שמעון (להלן מה). שדינר זהב אינו קונה מטלטלין — הרי שלגבי שאר דברים דינו כ'מטבע'.

א. הרמב"ן כתב שלא אמר ריש לקיש אלא לענין חילול מעשר, שאין מחללים אלא על מטבע גמור, אבל לענין מקח וממכר מודה שדינו כמטבע לגבי שאר מטלטלין, וכדברי רבי שמעון — שאין בדבר חולק.

ואין כן דעת רב האי גאון, שנקט להלכה שהזהב נידון כ'פירא' לכל דבר [ואפשר משום שבימי הגאון לא יצא הזהב בהוצאה כלל (תוס')]. ואילו שאר הפוסקים נוקטים שהזהב ביחס לשאר פירות ומטלטלין דינו כמטבע [ונפקא מינה לענין קנית מטלטלין וזהב. וכן גפ"מ לפדיון פירות מעשר על דינר זהב]. ואף ביחס לכסף נחלקו הדעות האם להלכה הזהב נידון כמטבע או כפרי [ונפקא מינה למקח וממכר ולהלואת דינר בדינר], כמובא לעיל.

ב. בכל מקום שאין המטבע יוצא בו במסחר — נידון כפרי ולא כמטבע (עפ"י ר"ף ועוד). ויש

מי שצדד כיום שאין המטבע שוה את ערך החומר שבו, וכל שוויו נובע מהסכמת מדינתו, דינו כ'מטבע' ולא כ'פרי' אף במדינות אחרות.

כאמור, מטבע נחושת ביחס לכסף נידון כ'פרי', ולכך הנחושת קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הנחושת.

כלפי פירות אחרים, דין הנחשת כמטבע, שלכך מחללים על מטבע נחושת פירות מעשר, כדלהלן. כתב הרדב"ז (בשו"ת ח"א תע) שמותר ללוות נחושת בנחושת, מפני שהנחושת בפני עצמה נחשבת 'מטבע', שחריפה היא. ויש חולקים. ואף הלוואת דינר כסף בכסף, נחלקו הדעות האם מותרת למאן דאמר 'כספא — פירא'.

ק. האם מותר להחליף מעשר שני כדלהלן?

- א. חילול סלעים על דינרי זהב; [חילול מטבע של מעשר על פירות].
- ב. סלעים על סלעים.
- ג. מעות נחשת בסלע, ולהפך.
- ד. פירות על דינרי זהב, כסף ונחשת.

א. בית שמאי אומרים: לא יעשה אדם סלעים (כסף) דינרים (זהב), ובית הלל מתירים. לפי לשון אחת, מחלוקתם היא האם הכסף מול הזהב נידון כ'מטבע' ביחס ל'פרי', והרי אין מחללים חוץ לירושלים מטבע על פרי, או המטבע נידון כ'טיבעא' ומותר. משמע לכאורה בגמרא (ערש"י ד"ה ואין מחללין) שלפי לשון זו הרי זה דין תורה. ויש אומרים שמהתורה אין איסור אלא בפירות ממש, אבל בזהב וכד' אינו אלא מדרבנן שעשאוהו כפרי (עפ"י ריטב"א).

ולפי לשון אחרת מחלוקתם בגזרה דרבנן, האם חוששים שמא ישהה עליותיו עד שימלאו לו כספי מעשר בכדי דינר זהב, או אין חוששים.

א. כתבו התוס' שבשעת הדחק היו מחללים פירות על בהמה חוץ מירושלים, שהפירות כבדים לשאתם. (וע' תור"פ תירוק אחר). ודוקא בכגון זה שאפשר לאכלה בירושלים, אבל לא דברים שאי אפשר לאכלם וצריכים פדיון (עפ"י ריטב"א).

ב. חילול טיבעא על פירא בדיעבד חל. כן הוכיח החזו"ן-איש ממשנת מעשר-שני.

ג. הלכה כבית הלל (רי"ף, רמב"ם). ואעפ"י שהזהב אינו נחשב 'טבעא' לגבי כסף, אפשר לחלל כסף עליו, מפני שריבה הכתוב 'הכסף כסף' (רמב"ן).

ד. בתוך ירושלים מחללים כספי מעשר על פירות, וכך היא מצוותם. ואף מותר לפרוט מטבע גדול בקטן לצורך לקיחת דברי מאכל, וכדלהלן.

ב. למסקנת הסוגיא נראה שאפשר לחלל סלעים על סלעים... (הכסף... כסף — ריבה הכתוב חילולים נוספים על הכסף הראשון).

התוס' הביאו מפרש"י להלן שאין מחללים כסף על כסף אפילו מדוחק. וצדדו לפרש דוקא כשהסלעים שוים, אבל מטבע שאינו חריף מחללים על החריף יותר. [והתורא"ש הוסיף שאין רשאי לחלל סלע על סלע אלא בשל שני מלכים]. ועוד כתבו לתלות זאת במחלוקת תנאים במקום אחר, שלדברי רבי מאיר אין מחללים וחכמים מתירים.

ג. מעות מעשר יכול להחליפן חוץ לירושלים בסלע (להקל משא הדרך). בית שמאי אומרים: בכל הסלע — מעות (לפרש"י: אם ירצה. תוס' ועוד: בדוקא, כדי לא להרבות בהחלפות ונמצא המעשר נפסד, או כדי שלא יתעפשו הפרוטות). ובית הלל אומרים: בשקל כסף בשקל מעות — כדי שיהיו הפרוטות מזומנות ומצויות בירושלים. (וכן הלכה).

בירושלים, רשאי לפרוט סלע של מעשר לפרוטות, לצורך לקיחת דברי מאכל. בית שמאי אומרים: בכל הסלע מעות (רש"י: אם רוצה. ויש מפרשים בדוקא, כדי שלא יותיר כספים וישכחם). ובית הלל אומרים: בשקל כסף בשקל מעות. (ולא יחליף יותר מחציין, כי שמא לא ישהה בעיר עד שיוציא את כולן ויפקיד בעיר לרגל אחר והפרוטות מתעפשות. ואם יחזור ויחליפם בסלעים, נמצא שולחני משתכר ומעשר שני נפסד. רש"י).

ד. חילול פירות על דינר זהב חוץ לירושלים — לבית הלל ודאי מותר. ולבית שמאי — לרבי יוחנן מותר לריש לקיש אסור, לפי לשון אחת הטעם הוא מפני שהזהב — פירא, ואין מחללים על פרי חוץ לירושלים. ולפי לשון אחרונה משום גזירה, שמא ישהה עליותיו עד שיהא בהם כדי דינר. חילול פירות על כסף חוץ לירושלים — מותר לכל הדעות, שהרי מחללים פרי על מטבע כמו שנאמר ויצרת הכסף... וכן אפשר לחלל פירות על מטבעות נחושת במקומות שמשתמשים בהן, ששם הם חריפים.

דף מה

קא. העושה עם חברו קנין ואמר לו שישלם לו ממעות חדשות, האם יכול ליתן לו ישנות? וכן כל כיוצא בזה.

אמר לו שיתן מארנק חדש אין יכול ליתן לו מישן, אעפ"י שנותן לו מעות מסוג מועדף — שאומר לו: ליישנם אני צריך ולכן אין נוה לי אלא בחדשות. כתבו ראשונים: הוא הדין בכל כיוצא בזה, צריך ליתן לו דמים שפסק עמו ולא ממין אחר. ואין הדבר מוסכם (ע' חו"ד י"ד קסא, א).

דפים מה — מו

קב. האם מטבע נעשה חליפין, והאם נקנה בחליפין?

נחלקו רב ולוי האם מטבע נעשה חליפין — שאם משך מחברו מטבע כדרך שקונים בסודר, נקנו חליפיו בכל מקום שהם ללוקח, אם לאו — כי דעתו על הצורה הטבועה, והרי הצורה עשויה להתבטל על ידי המלכות (הלכך הרי זה כדבר שאינו מסויים ושלם, שנתמעט מעשיית חליפין. רש"י). או מפני שדומה לשטרות שאין גופם ממון רמב"ן ועוד). וכן אמרו עולא ורב אסי (ורב הונא. כדלהלן מו.), וכך דעת רבי יוחנן. וכן הסיק רב פפא (מ:): ללמוד מנוסח השטרות הנהוג, למעט מטבע.

א. להלכה, מטבע אינו עושה חליפין — שיחיד רבנים הלכה כרבים (רי"ף; חו"מ קצה, ב).

והוא הדין בחליפי 'שוה בשוה', אין מטבע נעשה חליפין (תוס').

ב. לדעת רב האי גאון, מטבע זהב נעשה חליפין, שדינו כ'פרי' לכל דבר ולא כמטבע. ושאר

ראשונים חולקים (ערמב"ן וריטב"א).